

INSTITUTIONEN FÖR PEDAGOGIK
OCH SPECIALPEDAGOGIK

KONSTRUKTIONER AV FÖRÄLDRASKAP

- En diskursanalys av två förarbeten till lagstiftning

Michelle Gärdin

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	PEDG14
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Vt/2018
Handledare:	Angelica Simonsson
Examinator:	Giulia Messina Dahlberg
Rapport nr:	VT18 IPS PEDG14:3

Abstract

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	PEDG14
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Vt/2018
Handledare:	Angelica Simonsson
Examinator:	Giulia Messina Dahlberg
Rapport nr:	VT18 IPS PEDG14:3
Nyckelord:	Föräldraskap, kön, genus, sexualitet, heteronormativitet

Syfte:	Syftet med uppsatsen är att undersöka hur föräldraskap konstrueras diskursivt i två förarbeten som leder fram till lagstiftning.
Teori:	Studien tar utgångspunkt i en poststrukturalistisk ansats. Som både teori och metod har diskursteori används med utgångspunkt i begreppen: artikulation, subjektivitet och antagonism. Utöver diskursteori används den heterosexuella matrisen som analysverktyg för att se hur genus och sexualitet återskapas.
Metod:	Som metod används diskursteori. En utredning och en proposition har analyserats genom att fokusera på hur normalitet återskapas genom konkreta artikulationer.
Resultat:	Resultatet visar på att skapandet av föräldraskap kräver återskapande av normativ femininitet och maskulinitet för att bli förståelig och femininitet och maskulinitet kräver återskapande av normativt föräldraskap för att upprätthålla sin normativa status.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	4
1.1 EN TILLBAKABLICK PÅ FÖRÄLDRASKAP - EN KONTEXT	4
1.2 PERSONER SOM ÄNDRAT JURIDISK KÖNSTILLHÖRIGHET	5
1.3 LAGSTIFTNINGSPROCESSEN.....	6
1.4 STUDIENS PEDAGOGISKA RELEVANS	6
2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	8
3 TIDIGARE FORSKNING	8
3.1 SKAPANDET AV EN FÖRÄLDRADISKURS	8
3.2 FÖRÄLDRASKAP, KÖN OCH SEXUALITET	10
4 TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	12
4.1 QUEERTEORETISK UTGÅNGSPUNKT.....	12
4.2 DISKURS, DISKURSANALYS OCH DISKURSTEORI.....	13
4.3 ANTAGONISM OCH HEGEMONI.....	14
4.4 SUBJEKT: SUBJEKTSPOSITIONER.....	15
4.5 KÖN, SEXUALITET OCH HETERONORMATIVITET	15
4.6 HETEROSEXUELLA MATRISEN OCH PERFORMATIVITET	16
5 URVAL OCH METOD	16
5.1 TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	17
5.2 ETISKA REFLEKTIONER	19
6 ANALYS	20
6.1 HUR NORMALITET GÖRS	21
6.1.1 <i>Tvåsamhet</i>	21
6.1.2 <i>Vägarna till föräldraskap</i>	23
6.1.3 <i>Könstillhörighet som något annat än kön</i>	25
6.2 EFFEKTERNA AV FÖRÄLDRASKAPET.....	28
6.2.1 <i>Den gravida mannen – Far</i>	28
6.2.2 <i>Ändrad könstillhörighet</i>	29
6.2.3 <i>En kvinna som bidrar med sina spermier - Mor</i>	29
6.2.4 <i>Den icke-havande cis-kvinnan i en samkönad relation – Föräldern</i>	29
6.2.5 <i>Någon av personerna i tvåsamhet ändrat könstillhörighet – Mor Far</i>	30
6.2.6 <i>Den heterosexuella cis-kvinnan – Mor</i>	30
7 DISKUSSION	31
7.1 KUNSKAPSBIDRAG.....	31
7.2 REFLEKTIONER OCH SLUTSATSER	32
7.2.1 <i>Återskapande av normalitet</i>	32
7.2.2 <i>”Modernare regler”</i>	33
7.2.3 <i>Sveriges självbild</i>	34
9 REFERENSLISTA	35

1. Inledning

Efter tre terminer på kandidatprogrammet i pedagogik var det dags att spetsa våra kompetenser under en valbar breddningstermin. Jag valde en kurs om genusperspektiv på undervisning och en grundkurs i juridik. Efter tre terminer fyllda av lärandeteorier och kritiska perspektiv var att läsa juridik någonting helt annat. Här stod den juridiska metoden i fokus samt att lära sig tillämpa lagstiftning och det fanns inget utrymme för problematisering. Under familjerätten fann jag det särskilt svårt att fokusera på att lära mig juridik och funderade framförallt istället kring de olika reglernas innebörder, tillblivelse och tänkbara förståelser utifrån pedagogiska genusperspektiv från den andra kursen. Samtidigt som jag läste familjerätt i juridiken fick jag i genuskursen en uppgift där vi skulle göra en analys av ett läromedel. Det ledde mig till idén att analysera mitt dåvarande främsta läromedel – lagtexten.

När jag läste lagtext och växlade mellan de juridiska och genuspedagogiska glasögonen tyckte jag mig se att den föräldraskapsrättsliga regleringen baserades på vissa implicita antaganden, eller normer, kring kön och sexualitet. Normer som resulterar i att människors livsvillkor som medborgare och föräldrar skiljer sig åt beroende på om du är hetero eller homo, cis eller trans och man eller kvinna. Hur kunde det komma sig att en lesbisk kvinna som inte föder ett barn inte får benämnas mor utan förälder? Att ett faderskap verkade särskilt viktigt att fastställa och att en man, men inte en kvinna, automatiskt kan bli far till ett barn om han är gift med en kvinna?

Att studera lagtext utifrån ett annat perspektiv var verkligen spännande vilket också väckte mitt intresse för hur denna reglering kommit till. Detta, i sin tur, ledde till ett intresse för hur lagstiftningsprocessen skulle kunna tänkas påverka och forma individer ifråga om föräldraskap. Med anledning av detta vill jag i denna uppsats titta närmre på hur föräldraskap konstrueras i förarbeten till lagstiftning.

1.1 En tillbakablick på föräldraskap - en kontext

Sverige framställs ofta som ett land med modern lagstiftning i fråga om jämlikhet och jämställdhet (Martinsson, Griffin & Giritle Nygren 2016). Men vid en närmre anblick så var det inte så långesedan mycket av det vi kanske ser som självklarheter idag fortfarande var olagligt. Fram tills 1979 klassades homosexualitet som en psykisk störning och det var först efter det som homosexuella succesivt fick erhålla fler medborgerliga rättigheter (Rydström, 2005)

Danmark var det första landet i norden som införde en lag som erkände samkönade relationer genom lagen om registrerat partnerskap. En liknande lag infördes i Sverige som trädde ikraft 1995. Det registrerade partnerskapet var ett sätt för samkönade att få sin samlevnad rättsligt erkänt av staten och på så sätt få rätt till vissa medborgerliga rättigheter som följer av ett registrerat partnerskap. Det registrerade partnerskapet var dock en särskild form av samlevnad som enbart var aktuell för homosexuella. Partnerskapet skiljer sig från äktenskapet och även

vigseln genomfördes på olika sätt. 2003 fick registrerade partners rätt till närstående adoption samt att prövas som adoptivföräldrar. 2005 fick samkönade kvinnliga registrerade partners rätt till att prövas i fråga om assisterad befruktning. Att regleringen först kom 2003 och 2005 innebär givetvis inte att homosexuella personer inte skaffade barn eller var föräldrar innan det tilläts av staten (Ryan Flood, 2005). 2009 reformerades äktenskapsbalken så att den numera till synes är könsneutral och i och med detta fick även samkönade par rätt till att ingå äktenskap istället för det tidigare registrerade partnerskapet (Rydström, 2005).

Samkönat begär och samlevnad har alltså en historia av att a framställs som sjukligt, som avvikande och som en följd av det inte haft likadana medborgerliga rättigheter som heterosexuella personer. Regnbågsfamiljer är ett begrepp som används för att benämna familjer som på något sätt ”avviker” från heteronormen, till exempel i fråga om sexualitet eller antal föräldrar med mera. Zetterqvist Nelson (2006) menar att det finns något särskilt i fråga om dessa familjer i och med föräldrarnas sexuella orientering. Vad som är särskilt med dem har ingenting att göra med utövandet av föräldraskap utan det faktum att regnbågsfamiljer lever i ett samhälle som domineras av heterosexuella och genomsyras av heteronormativitet som befäster heterosexualitet som det naturliga och dem själva som annorlunda och avvikande.

1.2 Personer som ändrat juridisk könstillhörighet

Transpersoner är ett paraplybegrepp för individer som på olika sätt bryter mot samhällets normer kring kön och könsidentitet. Fram tills 2017 så var ett krav för att få rätt till transvård att din transidentitet klassades som en sjukdom av socialtjänsten (Transformerings, 2018). Trans innefattar bland annat personer som varken är kvinnor eller män (t.ex. bi-gender, intersexuella, queer, ickebinär) personer som vill byta det juridiska könet eller korrigera sin fysiska kropp (transperson/transsexuell).

För att få lov att ändra juridisk könstillhörighet fanns det tidigare ett krav på sterilisering eller att personen av andra orsaker saknade fortplantningsförmåga (SOU 2016:11). Sedan 2013 (Rydström, 2005) är detta krav avskaffat då kravet på sterilisering numera anses kränka respekten för den enskildes fysiska integritet samt med hänvisning till den utveckling som skett inom FN och EU när det kommer till synen på lika möjligheter och rättigheter oavsett könsidentitet (SOU 2016:11). Lagändringarna som skedde 2013 innebär alltså att en person som har ändrat sin juridiska könstillhörighet nu kan bli förälder.

Den föräldraskapsrättsliga regleringen är dock inte anpassad sedan steriliserings-kravet avskaffades och regeringen menade att lagstiftningen i vissa fall skulle kunna tillämpas direkt eller analogt¹ (SOU 2016:11). I vissa fall har detta ställt till problem inom vården och i fråga om hur en person som ändrat den juridiska könstillhörigheten ska benämnas som förälder och

¹ Med en analog tillämpning menas att en kommer fram till hur en oreglerad fråga ska avgöras genom att utgå från lagstiftning inom liknande områden (lagen.nu).

vilka regler den ska omfattas av (SOU 2016:11). Som en följd av detta kommer även transpersoners föräldraskap behandlas i utredningen.

1.3 Lagstiftningsprocessen

Ett initiativ till en lag kan komma från en enskild riksdagsledamot, grupper av riksdagsledamöter eller ifrån regeringen (Staaaf, 2009). Anser regeringen att det finns ett behov av att utreda en fråga som lyfts inleds arbetet genom ett kommittédirektiv där utredningsuppdraget beskrivs utförligt och vem som ska utföra det. Utredningen får en viss tid på sig att utreda frågan och särskilda experter tillsätts för att åstadkomma ett välgrundat kunskapsunderlag till lagstiftningen. När utredningen väl är färdig författas ett sammanfattande betänkande som publiceras i Statens Offentliga Utredningar, SOU-serien. Betänkandet skickas på remiss till olika myndigheter, organisationer, kommuner och andra tänkbara intressenter som ska se över förslaget och lämna synpunkter om sådana finns. Om processen går vidare så författar regeringen en lagrådsremiss vilket är ett utkast till en lag som sedan lämnas till lagrådet för granskning. Förslaget bearbetas vidare av regeringen och lämnas sedan till riksdagen i form av en proposition eller motion. Synpunkter på förslaget lämnas av ett av riksdagens utskott. Därefter röstar riksdagen om förslaget och vinner förslaget majoritet så utfärdas som ett resultat en ny lag i svensk författningssamling - SFS.

1.4 Studiens pedagogiska relevans

Pedagogik är till sin grund ett tvärvetenskapligt ämne och själva begreppet pedagogik definieras och används på en rad olika sätt beroende på kontext och vem du frågar. Bertil Hammer som var Sveriges första professor i pedagogik var doktor i filosofi, docent i psykologi och blev därefter pedagog. Han menade att pedagogikens studieobjekt är uppfostran och att det finns en för trång syn på pedagogikens problem som måste vidgas. Under sin installationsföreläsning, 1910, menar han att

[pedagogiken] den är en livsprocess, ett utvecklingsförlopp; den är de nya generationerna, som växa upp och växa in i samhällsliv och kultur; den är ett stycke historia: historia om kulturarvets överförande från släktled till släktled. För den teoretiska pedagogen blir då uppfostran egentligen icke en verksamhet, för vilken han skall skriva lagar, utan en process, ett utvecklingsförlopp, som han skall beskriva och förstå. (Hammer, 1988, s.32-33)

Uppfostran förstås här som en livsprocess som är under ständig tillblivelse och det är pedagogens uppgift att beskriva och förstå. Pedagogik som vetenskaplig disciplin kan vidare sägas utveckla kunskaper och förståelse för påverkan- och förändringsprocesser genom vilka människor formas och förändras, eller fostras, in i olika kulturella, institutionella och sociala sammanhang. Detta kan studeras på individ-, grupp-, organisations- eller samhällsnivå i en

rad olika kontext trots att mycket av den pedagogiska forskningen befinner sig inom just skolan och utbildningens kontext. Det är utifrån denna förståelse av pedagogik som jag menar att min infallsvinkel och materialet jag använder mig av platsar inom pedagogikens fält. Jag ser det som min uppgift att söka beskriva och förstå hur förarbeten till lagstiftning kan vara ett led i att forma och fostra människor.

Lagen har en fostrande roll samtidigt som den innehar status som rationell och objektiv (Eisenstein, 1988; Moa Bladini, 2013) och kan därför vara svår att ifrågasätta. Att lagen är svår att ifrågasätta kan ses som problematiskt då förarbeten till lagstiftning, såsom statliga utredningar, är en politisk process som jag menar formar och förändrar människor. Lagen kan förstås som en viktig del i skapandet av samhällets normer och samhällets individer då den konstituerar ett yttre ramverk inom vilket subjekten behöver röra sig och identifiera sig. Normer vid en given tid i ett samhälle spelar även in på lagen – de båda tingen påverkar varandra. Normer är inte inneboende negativa eller positiva men normer skiljer sig åt beroende på om du exempelvis är kvinna eller man, homosexuell eller heterosexuell eller om du är gammal eller ung vilket leder till att vi särskiljer individer på sådana premisser.

I fråga om just föräldraskap genererar utredandet kunskap och vetande om individer vilken används för att bedöma och reglera handlingsutrymmet i fråga om familjebildning. Forskning visar på att lagens utformning också spelar viktig roll för HBTQ-personer (homo- och bisexuella, transpersoner och queers) när de vill bilda familj (Bergstrom, Lynch 2015). Besluten om familjebildning fattas då med utgångspunkt i de rättsföljder som blir aktuella för de olika vägarna till föräldraskap.

Paechter (1998:2007) menar att pojkar och flickor lär sig bli kvinnor och män genom att socialiseras in i olika kontext där de får lära sig hur en ska bete sig som kvinna och hur en ska bete sig som man och att det är dessa kategorier. Denna kunskap och förståelse blir en del av hur människor identifierar sig själva och hur människor blir identifierade av andra individer i samhället - eller med andra ord - hur vi fostras in i samhället. Femininiteter och maskuliniteter förstås enligt Paechter som ett resultat av olika sociala praktiker som vi sedan födsel ingår i. Idéer om maskulinitet och femininitet, och således vilka sätt du kan vara man och kvinna, konstrueras gemensamt inom grupper av barn och vuxna.

Dessa processer varigenom människor blir till män och kvinnor sker inom samtliga arenor i samhället men Paechter (1998: 2007) menar att familjen är en särskilt betydelsefull sådan arena. Från det att du föds och någon deklarerar ”det blev en flicka” så påbörjas processen av att du socialiseras in i samhällets normer där genus är övergripande och skär igenom samtliga andra delar av en persons identitet.

Diskurser, framförallt juridiska, blir identitetsskapande för individer och i detta fall för både föräldrar och deras blivande barn, varför de är viktiga att undersöka ur ett pedagogiskt perspektiv. Detta eftersom vi inte föds till kvinnor och män utan vi *blir till* som kvinnor och män. Det är någonting som vi fostras till genom olika socialisationsprocesser där familjen är en särskild viktig sådan.

2 Syfte och frågeställningar

Studiens övergripande syftet är att undersöka hur föräldraskap konstrueras diskursivt i två förarbeten som leder fram till lagstiftning om föräldraskap. Utifrån följande frågeställningar

- Hur (åter)skapas genus och sexualitet i konstruerandet av föräldraskap?
- Vilka moderskap, faderskap och föräldraskap kommer till uttryck genom dessa diskursiva praktiker?

3 Tidigare forskning

Under den första rubriken presenterar jag forskning om hur staten, genom bland annat myndigheter, skapar begränsande diskurser som kringskär människors möjlighet till subjektivitet. Under den andra rubriken kommer forskning om föräldraskap, kön och sexualitet presenteras.

Det finns en hel del forskning om föräldraskap relaterat till kön och sexualitet utifrån en rad olika perspektiv. Gemensamt för samtliga studier som presenteras kan sägas vara att samtliga ägnar sig åt en form av kritiskt inriktad forskning där normalitet, och framförallt heteronormativitet på olika sätt problematiseras.

3.1 Skapandet av en föräldraskap

En av 1900-talets största sociala och medicinska diskurser rör föräldrastandard (Börjesson, Palmblad & Wahl, 2005) och den verkar vara minst lika aktuell idag. Börjesson, Palmblad och Wahl tar sikte på det ”problematiska” medborgarskapet i den moderna välfärdsstaten. Strävan efter att urskilja och kategorisera medborgare utifrån hur lämpliga eller olämpliga de är som medborgare och föräldrar, med grund i kategorier som kön och sexualitet, genomsyrar socialpolitik och välfärdsstatliga verksamheter. Utifrån de sociala och medicinska arkiven presenteras olika fall där bland annat föräldraskapet ifrågasatts och ingripande från socialtjänsten ansetts nödvändigt. Utifrån fallen undersöks vilka diskursordningar som är verksamma inom välfärdsstatens regim utifrån ett governmentality-perspektiv. Under lupp är den som undersöker – experten - genom vars beskrivningar och bedömningar av klienten visar hur föräldraskaps-problemet har framträtt på olika sätt historiskt. Författarna visar på hur myndighetsutövning och förvaltningspraktiker skapar ”sanningar” som legitimeras genom att de produceras av experter inom vetenskaperna så som socialarbetare, läkare och psykologer. Dessa ”sanningar” blir inom diskursen till kunskap varigenom individer, beteenden och attityder kategoriseras vilket lägger en grund för att kunna styra och åtgärda medborgare som faller utanför skötsamhetens ramar.

Att kategorisera individer och beteenden innebär ett slags maktutövande eftersom det inte finns någon objektivt och neutralt sätt att dela upp och sortera människor på (Börjesson, Palmblad & Wahl, 2005). Samtliga kategorier rymmer normativa antaganden om hur en individ ska vara - vilket innebär att individen måste anpassa sig till dessa normativa antaganden för att kvalificera som behörig till en sådan kategori.

Ett fall som presenteras i studien ovan gäller en ensamstående kvinna som ansökt om abort men bedöms av socialarbetare och läkare som en permanent olämplig förälder med hänvisning till lösaktighet och lågt intellekt (Börjesson, Palmblad & Wahl, 2005). Detta speglar 1900-talets diskurser om olämpliga föräldraskap där denna kvinna inte sågs representera en normativ femininitet. Det hela resulterar i tvångssterilisering för kvinnan. Idag framstår tvångssterilisering för en kvinna som skulle vilja genomföra en abort som malplacerat. Att staten skulle utöva ett sådan slags våld över individen är någonting som inte är en del av diskursen i samtiden. Sådana former av maktutövning ses idag tillbaka på som ett skräckexempel som får representera välfärdsstatens mörka historia vilken står i stark kontrast till dagens statliga utövning som karaktäriseras av valfrihet och individualism. Detta blir en del av den framgångshistoria varigenom välfärdsstaten kontrollerat sina medborgare genom språklig social kategorisering. Vi blir hela tiden mer moderna, mer humana och så vidare. Men om vi återkopplar till hur föräldraskapsregleringen sett ut för samkönade par och transpersoner historiskt så är det inte så många år sedan synen såg annorlunda ut.

Gustav Westberg (2016) har också intresserat sig också för föräldraskap då han i genealogisk anda undersöker hur diskurser om föräldraskap är förhandlade och legitimerade i svenska texter publicerade 1870, 1940 och 2010. Hur vi uppfattar föräldraskap är i ständig rörelse och spänningen mellan kontinuitet och förändring är centralt i avhandlingen. Westberg intresserar sig för hur föreställningar, eller diskurser, om föräldraskap reproduceras i och över gränser mellan olika sakprosatexter och historiska sammanhang. De former av material som analyseras i avhandlingen kan sägas skilja sig en del från det juridiska material som kommer användas i detta arbete men är inte på något sätt mindre relevant för det. Juridiska diskurser består inte av enbart juridiska texter och språk då många diskurser ofta skär igenom varandra och hämtar kraft och uppstår i motstånd till avgränsande diskurser. Genom att undersöka vilka subjekt-positioner som legitimeras samt hur de legitimeras ramar diskontinuiteter, transformationer och hur variationer sker på diskursivt vis (Westberg, 2016). I resultaten presenteras bland annat hur subjektpositionen moder reproducerats som en förgivet tagen position och har även tillskrivits den primära omhändertaganderollen som förälder. Vidare behandlar analysen hur olika diskurser om föräldraskap konstituerar diskurser om maskulinitet, svenskhet, expertkunskap, konsumtions- och risk management genom hela den undersökta perioden på varierade sätt.

Vem som får vara förälder och vilken typ av föräldraskap som framhålls som relevant varierar historiskt över tid. Varje tid har sina respektive föräldraskaps-diskurser som på olika sätt legitimerar och illegitimerar föräldraskap. I och med att nya juridiska föräldraskapsposition framträder, inom den svenska juridiska diskursen i och med det nya direktivet, blir det intressant

att istället för att undersöka vilka subjektspositioner som blir framträdande lägga fokus på hur dessa skapas.

3.2 Föräldraskap, kön och sexualitet

Edenheimer (2005) fokuserar i sin avhandling på staten, rättsväsendet och de rättigheter och lagförändringar som under 1900-talet gett upphov till en statlig identitetsbaserad politik som lever kvar än idag. Ur ett genealogiskt perspektiv undersöks nio offentliga utredningar diskursivt där det primära intresset är föreställningar om kropp, kön och begär utifrån Butlers beskrivning av den heterosexuella matrisen. I likhet med Edenheimer finner jag det relevant att undersöka rättsligt material diskursivt och kommer att i likhet med Edenheimer fokusera på hur normativitet görs i förarbetena utifrån den heterosexuella matrisen. Edenheimer (2005) kommer fram till att det i samtliga rapporter etablerades en heterosexuell koppling mellan kropp, kön och begär. T.ex. definieras homosexualitet som ett inverterat heterosexuellt begär vilket innebär att heterosexualitet återskapas som "naturligt" och " normalt". I utredningarna framkommer även att homosexuella individer objektifierats men att detta framförallt gäller manlig homosexualitet. Kvinnlig homosexualitet är däremot knappt närvarande i materialitet vilket kan förstås som att kvinnlig homosexualitet inte tas på allvar och därför utesluts.

Även Alm (2006) har intresserat sig för lagstiftningsprocesser i form av offentliga utredningar och förarbeten. Alm skriver att juridiska texter är särskilt intressanta att undersöka och att det finns ett inneboende spänningsförhållande mellan kroppen och individens rätt till att bestämma över den. Avhandlingen handlar om det polyfona, talet om kroppen och dess följder för de sakförhållandena som diskuteras i statliga utredningar publicerade under 1960- och 70-talet. Utredningarna behandlade fastställelse av könstillhörighet, abort och sterilisering och individens rätt att få bestämma över sina egna kroppar. Även Alm tar teoretiskt utgångspunkt i Judith Butler och då framförallt hennes omformulering av materiebegreppet. Genom att undersöka vilka antaganden görs i förhållande till kropp, kön och begär och menar Alm att vi måste hitta nya sätt att närma oss talet om kroppen för att komma bortom det ständiga upprepadet av dikotomier så som biologi-socialisering i förhållande till genus.

Likt hur Edenheimer visar på att kvinnlig homosexualitet inte tas på allvar och många gånger utesluts helt från utredningarna kan dessa mönster återfinnas även inom lagen idag. Detta ser vi konsekvenser av i till exempel synen på moder-skap. Juridiskt kan ett *moderskap* enbart erhållas biologiskt, alltså att du är kvinnan som föder barnet, medan *faderskap* kan erhållas utan biologisk anknytning. En förälder som inte kan erhålla ett *moderskap* får istället erhålla ett *föräldraskap*. Detta benämner Malmquist och Z. Nelson (2008) som diskursiv diskriminering. Artikeln berör två lagändringar som leder till nya möjligheter för adoption och inseminering för lesbiska par. I artikeln undersöks Psykologförbundets ställningstagande i den aktuella frågan för att urskilja vilka diskurser deras ståndpunkt hämtar kraft från för att se hur denna diskriminering åstadkoms. I ett remissvar vände sig Psykologförbundet emot förslaget att

benämna den kvinna i ett lesbiskt par som inte föder barnet som *moder*, utan istället benämna den som *förälder*, vilket antogs av riksdagen framför det föreslagna *moder*.

Detta vill jag mena kan förstås som ett exempel på det som Börjesson, Palmblad och Wahl (2000) visar på alltså att kategorisering och sortering av individer lägger grund för styrning och maktutövning. Experter, i detta fall psykologer, menar att det exempelvis ligger i barnets bästa att ha två olikkönade föräldrar för att säkerställa barnets psykosociala utveckling vilket blir till en sanning inom den juridiska diskursen. På så vis så skapas ett utrymme, en särskild plats för lesbiska kvinnor som inte föder barn, som avvikande och mindre önskvärda där dessa kan regleras särskilt från de ”önskvärda” kvinnorna som inte behöver ha en egen explicit kategori.

Genom att analysera retoriken i delar av den debatt som följde dessa förändringar visar Malmquist och Zetterqvist (2008) med ett diskursanalytiskt perspektiv på hur diskursiv diskriminering förekommer i de utredningar som leder fram till lagändringar. Forskarna genomför även intervjuer med åtta psykologer från Psykologförbundet samt en jurist där de visar olika sätt samkönade par diskrimineras på. Resultat från intervjuerna visar bl.a. på att intervjupersonerna talar om föräldraskap på ett sätt där det homosexuella föräldraskapet framstår som problematiskt vilket kan förstås som en nedvärdering av lesbiskt föräldraskap. Samtliga psykologer framställer i intervjuerna att barn är i behov av två olikkönade föräldrar för deras psykologiska utveckling.

Även mellan samkönade par är möjligheterna till juridiskt föräldraskap olika. Ett manligt samkönat par har endast möjlighet till adoption medan ett kvinnligt samkönat par även har rätt till assisterad befruktning. Stormhøj (2003) sätter sexualiteten, framförallt uppdelningen mellan homosexuella och heterosexuella, i centrum för analysen av skandinavisk familjerätt. Stormhøj belyser den aktiva roll välfärdsstaten spelar i att institutionalisera heterosexualitet inom familjerätt, tydliggör hur hetero-normativitet utesluter samkönade partners från fullvärdigt medborgarskap samt föreslår en politisk lösning inspirerad av queerteori och teorier om rättvisa. För att illustrera institutionaliseringen av heterosexualitet studeras politiska diskurser rörande assisterad reproduktion under perioden 1960-2000 inom det danska parlamentet. Teoretisk utgångspunkt tas i Foucaults tankar och teorier om biopolitik där den tidigare suveräna statsmakten är ersatt av andra typer av kontroll och disciplinering som tar sikte på att skapa det självreglerande subjektet. Det resultat Stormhøj kommer fram till är att då samkönade par fått tillgång till fler medborgerliga rättigheter juridiskt har detta skett till priset av en påtvingad assimilering och upprätthållande av den binära uppdelningen mellan homosexuella och heterosexuella. Den särställning heteronormativitet har inom familjerätten upprätthåller ojämlikheter mellan icke-heterosexuella och heterosexuella fråga om tillgång till assisterad befruktning, adoption och föräldrapenning. Dessa politiska förändringar som görs i jämställdhetens namn är genomsyrade av heteronormativitet som ständigt återskapar heterosexualitet som det mest åtråvärda.

Stormhøj visar något som spelar väsentlig roll för denna framställning. Just eftersom fynden visar att samkönade par påtvingas assimilering i samband med att de medges fler rättigheter,

och att detta också upprätthåller dikotomin mellan homosexuella och heterosexuella, blir det aktuellt att undersöka de nu föreslagna ändringarna i den svenska familjerätten. Särskilt intressant blir det med hänsyn till att Stormhøj undersökt den *danska* och inte den svenska familjerätten.

4 Teoretiska utgångspunkter

Inom det diskursanalytiska fältet fungerar diskursanalysen både som teori och metod. Det går alltså inte att särskilja teori och metod från varandra då att använda begreppen lösryckt från teorin kan förbise att olika val ifråga om metod får vissa specifika implikationer för de epistemologiska antaganden som diskursanalysen vilar på (Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

I studien är den epistemologiska såväl som ontologiska utgångspunkten post-strukturalistisk vilket innebär att jag förstår verkligheten som socialt konstruerad och alltid under tillblivelse där språket förstås utgöra en central del i skapandet av verkligheten (Winther Jørgensen & Phillips, 2000)

4.1 Queerteoretisk utgångspunkt

Som en övergripande referensram tar arbetet utgångspunkt i ett queerteoretisk perspektiv (Kulick, 1996). Queerteori ska inte förstås som en enhetlig teori eller ett perspektiv utan som flera olika sätt att förstå samhälle, kultur och identitet på. Queerteori har sina rötter i poststrukturalismen samt feministisk och lesbisk forskning. Gemensamt för queerteoretiska teorier och perspektiv är ett kritiskt förhållningssätt till normalitet och heterosexualitetens anspråk på att vara naturlig och självklar. Utifrån queerteori så förstås heterosexualitet som en slags maktordning där vissa sätt att organisera sexualitet på premieras framför andra.

Det är ifrån ett queerperspektiv som jag hämtar min problematisering av normativitet. Mer konkret innebär min utgångspunkt i queerteori att jag i arbetet kommer förhålla mig kritisk till normativitet och då framförallt heteronormativitet. Det innebär att jag kommer söka problematisera sådant som vid en första anblick passerar obemärkt förbi och tas förgivet och rikta fokus mot hur heterosexualitet upprätthålls och återskapas som norm. Queerteori låter påminna oss om att heterosexualitet, liksom homosexualitet, är ett relativt ungt begrepp som till sin början betecknade en form av sexuell praktik mellan en kvinna och man som inte resulterade i ett barn (Kulick, 1996). Denna praktik sågs av den tidens läkare som en onaturlig perversion i behov av att botas. Sexualitet förstås inom queerteori som mer än bara begär utan som en form av identitet. Idén om heterosexualitet som naturlig är alltså ett modernt fenomen som vid en närmare anblick alltså inte är given av naturen utan någonting som hela tiden konstrueras. Det är genom samhällets strukturer, institutioner, myndigheter och budskap som befolkningen fostras till heterosexuella medborgare.

4.2 Diskurs, diskursanalys och diskursteori

Diskurs är ett begrepp som rymmer ett flertal innebörder och används på en rad olika sätt (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Det råder inte konsensus kring hur *diskurs* ska avgränsas och förstås men ett sätt att beskriva diskurs på är ”Ett bestämt sätt att tala om och förstå världen” (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 7). Trots de varierade sätten att förstå diskurs på så syftar diskurs aldrig enbart till formulerad text utan till de strukturer, praktiker och regler som aktualiseras i och med textproduktion (Bolander & Frejs, 2015).

Diskursanalys har sina rötter i strukturalismen och poststrukturalistisk språkfilosofi (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Centralt inom diskursanalys är således en förståelse för språket som skapande av verkligheten. Språket ska inte förstås spegla objektiva ”verkliga” förhållanden utan det är genom språket som vi kan göra verkligheten begriplig. Vad som avses med språk är inte enbart det talade språket utan även text så som det som skrivs i tidningar, böcker, rapporter och annan skriven text (Bolander & Frejs, 2015). Genom språket så skapas bilder – representationer - av det vi förstår som verkligheten vilket får effekter för hur vi uppfattar den sociala verkligheten. Utan språket och orden i språket kan vi inte tänka och göra vår omvärld begriplig - eller oss själva för den delen.

Detta upphöjda intresse för språkets skapande roll brukar kallas för den språkliga vändningen och växte fram under 1900-talet som en motreaktion på strukturalismens totaliserande och statiska syn på språket (Bolander & Frejs, 2015). Det var genom den språkliga vändningen vi blev varse om att sådant vi tagit för givet som sanningar i själva verket är språkliga konstruktioner som dessutom ständigt förändras.

Som både teori och metod kommer jag ta hjälp av Laclau och Mouffes diskursteori för att synliggöra hur språket formar och skapar olika subjekt. Diskursteori är ett resultat av att föra ihop två olika teoretiska traditioner och modifiera dem (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Genom att dekonstruera marxismen och strukturalismen utvecklar Laclau och Mouffe deras eget teoribygge. Som ett resultat uppfattas hela det sociala fältet som ett nätverk av betydelsebildningsprocesser. Denna poststrukturalistiska utgångspunkt gör diskursteorin till en av de mer poststrukturalistiskt grundande tillvägagångs-sätten inom diskursanalys varför jag valt att ta utgångspunkt i just diskursteori i arbetet.

I likhet med Foucault tar diskursteori utgångspunkt i att diskursen konstruerar hela den sociala världens betydelse men på grund av språkets instabilitet kan betydelse aldrig fixeras (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Det innebär, som tidigare nämnt, att diskurser är i ständig rörelse och förändring. Diskurser är inom diskursteori alltid kontingenta, vilket innebär att en viss fixering av betydelse och mening är möjlig men inte nödvändig. Det innebär att bara för att diskursen har sett ut, eller ser ut, på ett visst sätt så kan det alltid också se annorlunda ut.

Inom diskursteori kallas samtliga tecken i en diskurs för moment (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Genom att dessa moment skiljer sig från varandra på bestämda sätt så fixeras

momentens betydelse på olika sätt. Genom att utesluta samtliga andra betydelser som tecken skulle kunna ha samt andra sätt som tecknen skulle kunna vara relaterade till varandra på så etableras diskursen som en totalitet, en sanning och får hegemonisk status. Diskursen "lurar" oss att tro på att varje teckens relation till ett annat är fastlåst i en viss struktur av betydelse (Foucault, 1970)

En diskurs kan aldrig vara en helt tillsluten enhet utan diskursen är i en ständig process av omformning som ett resultat av kontakten med andra diskurser (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Trots att diskursen aldrig kan vara helt tillsluten så försöker den hela tiden ge sken om detta. De möjligheter som inte blir en del av diskursen kan förstås vara en del av det diskursiva fältet. Det diskursiva fältet blir en slags reservoar av sådant som kanske haft betydelser inom andra diskurser, eller kommer ha betydelser inom nya diskurser - men som för den nuvarande diskursen ignoreras för att uppnå entydighet. Eftersom diskursen hela tiden skapas i förhållande till dess yttre – det diskursiva fältet – så finns det alltid en risk att diskursens entydighet undermineras av dess yttre.

Genom artikulationer träder nya betydelser in vilket underminerar diskursens entydighet. Genom att använda mig av begreppet artikulation i uppsatsen så kan förändring och reproduktion ramas in. Varje artikulation bygger på och är beroende av tidigare fixeringar varför varje upprepande av en konkret diskursiv praktik är en upprepning av en tidigare struktur eller mönster som aldrig kan bli identisk just eftersom det är en upprepning.

4.3 Antagonism och hegemoni

Diskursteorins begrepp för konflikt är *antagonism* (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). När olika identiteter krockar och hindrar varandra så uppstår antagonism eller en kamp om betydelsebildning. Att ha olika identiteter är, som nämns under rubriken subjekt, inte detsamma som att de olika identiteterna befinner sig i ett antagonistiskt förhållande till varandra eftersom subjektet alltid är fragmenterat. Däremot så har vi ett antagonistiskt förhållande när två identiteter ställer motstridiga krav på ens handlingar inom samma område. När diskurser stöter ihop med varandra och "tävlar" om att uppnå hegemonisk ställning uppstår ofta antagonismer.

Ett antagonistiskt förhållande löses upp genom att en undertrycker andra alternativa möjliga verklighetsuppfattningar och en särskild bestämd verklighets-uppfattning framstår som naturlig – som en objektiv sanning (Winther Jørgensen & Phillips, 2000) - och hegemoni återupprättats. Ett exempel på ett antagonistiskt förhållande i utredningen som löses upp genom en hegemonisk intervention är det mellan att vara ensamstående kvinna och en vilja att bli moder genom assisterad befruktning. Tidigare har ett krav för att få tillgång till assisterad befruktning att du är gift eller sambo men nu mera kan en ensamstående kvinna bli den enda rättsliga föräldern. Sådana antagonistiska förhållanden är intressanta att analysera för att se vilken version eller identitet som etableras som hegemonisk. Då jag intresserar mig för hur föräldraskap konstrueras blir ett lämpligt fokus att leta efter olika former av kamper i materialet.

4.4 Subjekt: Subjektspositioner

Individer blir till som subjekt genom att de identifierar sig med en given subjektsposition i en viss diskurs. Med diskursteoretiska termer interPELLERAS subjektet av diskursen (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Inom diskursen finns det ett antal givna subjektspositioner som är möjliga – och vissa som därmed inte är möjliga då de faller utanför diskursen. Butlers (1993) begrepp performativitet är en del av hur subjektet görs och det kan förstås i likhet med hur Laclau och Mouffe menar att ett subjekt blir till. För att förstås som kvinna krävs det att ett rätt iscensättande av kön upprepas på ”rätt” sätt. Detta ”rätt” iscensättande av kön görs med utgångspunkt i heteronormativitet vilket jag återkommer till under nästa rubrik.

Subjektet är alltså i denna teoribildning ingenting i sig själv, det skapas och görs begripligt inom ramen för en viss diskurs vilket innebär att subjektet positioneras på olika platser i olika diskurser. Vad det innebär är att subjektet är fragmenterat - det är alltid en del av flera olika diskurser (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). När du hämtar dina barn på dagis så är du förälder och när du är på din arbetsplats är du en anställd och när du är hos doktorn är du en patient. Likt hur diskursen är ständigt föränderlig är subjektet likaså, inom ramarna för en given diskurs. Subjektet befinner sig i ständig konflikt mellan andra alternativa positioner som ett resultat av att diskursen temporärt förstås som fixerad – som det självklara, givna.

4.5 Kön, sexualitet och heteronormativitet

Kategorierna kön och sexualitet är i grunden normativa kategorier och kan förstås, som Foucault uttryckte sig, som reglerande och disciplinerande (Butler, 1993). Kön och sexualitet är alltså inte enbart normer utan är också reglerande praktiker som skapar och formar kropparna som kontrolleras inom den. Den kontroll som utövas är en produktiv typ av makt som producerar, avgränsar, sprider och differentierar kroppar utifrån kategorierna kön och sexualitet. På så sätt förstås kön som ett ideal som materialiseras (eller misslyckas med att materialiseras) i specifika reglerade praktiker i samhället. Kön är ett ideal som framgår (materialiseras) över tid.

Normativ heterosexualitet är en del i hur kön/genus konstrueras, alltså idén om vad som förstås som kvinnligt respektive manligt, där att vara kvinna innebär att du ska begära män och att vara man innebär att du ska begära kvinnor – du ska ha ett heterosexuellt begär (Butler, 1993). Heterosexualitet i egenskap av norm skapas och existerar i relation till vad den inte är – till exempel homosexuell.

Kön, genus och sexualitet förstås i uppsatsen som socialt konstruerade kategorier och i likhet med Butler (1993) tar jag utgångspunkt i att det inte går att skilja mellan ett biologiskt kön och ett socialt kön. En sådan uppdelning mellan kön och genus är problematisk då det utgår ifrån en essentialistisk förståelse av kön som någonting medfött och determinerat. Idén om att skilja

på ett så kallat biologiskt kön som du tilldelas vid födsel utifrån yttre genitalier och på ett socialt kön som du växer fram eller som du ska bli är en normativ idé som görs begriplig inom ramen för den heterosexuella matrisen (Butler, 1993).

4.6 Heterosexuella matrisen och performativitet

Den heterosexuella matrisen beskrivs av Ambjörnsson (2003) som ”det kulturella raster som begripliggör kroppar, genus, sexualitet och begär, och särskiljer maskulinitet från femininitet, för att sedan knyta dem samman genom det heterosexuella begärets handlingar” (s. 15).

Egenskaper som vi förstår som kvinnliga kan tillskrivas en kropp som vi förstår som manligt kodad och vice versa därför att kön förstås som någonting som iscensätts, görs - ett ständigt upprepande av vissa handlingar eller, med diskursteoretiska termer - en viss praktik. Av den heterosexuella matrisen följer även ett slags måste att identifiera sig som antingen man eller kvinna för att blir erkänd som ett subjekt då kvinna och man är de enda tillgängliga kategorierna som finns (Butler, 1993).

Genom att iscensätta kön på rätt vis - alltså att få kombinationen kropp, kön, sexualitet och begär ”rätt” - blir du begriplig som kvinna eller man. Kön förstås utifrån Butler (1993) som performativt. De reglerande normer kring kön som behandlades inledningsvis verkar genom performativitet - alltså genom att ständigt upprepa rätt praktik i förhållande till rätt kropp. Har du en kropp som förstås som kvinnligt kodad så förväntas det av dig att du ska uppträda på ett sådant sätt som vi associerar med kvinnlighet. Detta iscensättande ska dock inte förstås som ett valfritt görande där en person från dag till dag kan välja sitt kön eller sin sexualitet - utan den heterosexuella matrisen ska förstås som en struktur, eller en ordning, inom vilken att iscensätta kön och begär enligt normen - alltså på ett heterosexuellt vis - belönas medan att vara avvikande kan följas av sanktioner. Denna ständiga upprepning som krävs kan förstås som ett tecken på att materialiseringen aldrig blir helt färdig, eller helt lyckad för den delen, eftersom kroppar i själva verket aldrig kan ”stämma överens” eller nå upp till normerna och den idealtyp som kön är. Det är instabiliteter, möjligheterna till att göra upprepningar på andra sätt, som banar väg för att vända denna reglerande praktiks lagar mot sig själv och på så vis åstadkomma ett slags motstånd, ett destabiliserande som ifrågasätter de hegemoniska krafter som finns inbäddade i sådana reglerande praktiker. Det går att förstås i likhet med hur en diskurs alltid hotas att destabiliseras genom betydelser från det diskursiva fältet alltså samtliga betydelser som inte är en del av den rådande diskursen (Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

5 Urval och metod

I fråga om urval av material till arbetet bör materialet väljas utifrån att en ska kunna få svar på sina forskningsfrågor (Boréus, 2015). Eftersom det är konstruktioner av föräldraskap som ska undersökas är en premis att materialet behandlar just föräldraskap. Inom en lagstiftningsprocess produceras flera typer av förarbeten som har olika funktion som kunskapskällor och

rättskällor. Vissa texter kan tänkas väga tyngre då de kan ses som ett mer typiskt uttryck av en viss diskurs (Boréus, 2015). Bland offentligt tryck är propositionen en sådan text då det är ett av de sista dokumenten som produceras i lagstiftningsprocessen och det är även däri som de slutgiltiga lagförslagen presenteras. Ett annat dokument från processen som väger tungt, och därför lämpar sig väl för att analyseras, är en SOU (statens offentliga utredningar) eller, som det också kallas, ett betänkande. Detta då offentliga utredningar är tänkta att fungera som långsiktig planering för samhällsförändringar (Edenheim, 2005).

Två förarbeten valdes ut för analys där båda förarbetena behandlar föräldraskap och ingen av de tidigare studierna i forskningsöversikten har behandlat just detta material. Det ena förarbetet är en offentlig utredning vid namn "Olika vägar till föräldraskap" (SOU 2016:11) och det andra förarbetet är en proposition vid namn "Modernare regler kring assisterad befruktning och föräldraskap" (Prop. 2017/18:155). Utredningen har i uppdrag att åstadkomma modernare föräldraskapsreglering och utreda fler vägar för ofrivilligt barnlösa att bli föräldrar. Propositionen är framarbetad som en följd av, och med utgångspunkt i, SOU:n. Det som utredningen ska ta ställning till är:

- Assisterad befruktning med helt donerade könsceller
- Förenklade åtgärder vid ofrivillig barnlöshet
- Modernare regler om föräldraskap vid assisterad befruktning
- Särskilda regler kring föräldraskap för personer som ändrat könstillhörighet

Det som utredningen kommer fram till ligger sedan till grund för de förslag som presenteras i den utvalda propositionen. Utredningen har ett omfång på 741 sidor och propositionen 149 varför ett målinriktat urval (Bryman, 2011) gjordes med utgångspunkt i kapitel 1-3 i föräldrabalken (1948:381) där fastställande av faderskap, moderskap och föräldraskap regleras. Bestämmelserna i dessa kapitel blir normerande för hur en familj kan, och bör, se ut eller för vad som överhuvudtaget kan betraktas som en familj. Det målinriktade urvalet innebär vidare att jag inte kommer att analysera delarna i utredningen som behandlar adoption eller surrogatmoderskap eftersom de dels inte regleras inom kapitel 1-3 och inte heller leder fram till någon ny lagstiftning. Delarna som berör adoption i utredningen fungerar som bakgrund för utredningens övergripande syfte men är inte på något sätt ett fokus i utredningen. Det som behandlas i det sammanhanget är alltså enbart den gällande rätten.

Delarna i utredningen och propositionen som berör surrogatmoderskap hade varit intressanta att analysera vidare men eftersom dessa kapitel i utredningen inte leder fram till någon ny lagstiftning eller regleras inom kapitel 1-3 i Föräldrabalken så utesluts de från denna studie.

5.1 Tillvägagångssätt

Varken Foucault eller Laclau och Mouffe tillhandahåller några särskilt konkreta beskrivningar för hur en ska gå tillväga när en analyserar sitt material (Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

Diskurs, subjektskapande, den heterosexuella matrisen och antagonism som beskrivs under teoriavsnittet är begrepp som kommer att vara vägledande i min analys av materialet. Den mest konkretiserade versionen av diskursanalys brukar ofta anses vara kritisk diskursteori utifrån Fairclough där färdiga modeller för hur analysen ska genomföras tillhandahålls (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Fairclough skiljer dock på diskursiva och icke-diskursiva praktiker vilket jag menar står i strid med min poststrukturalistiska och queerteoretiska utgångspunkt varigenom *hela* den sociala verkligheten förstås i termer av diskurser. Därför tas utgångspunkt i diskursteorin där hela den sociala verkligheten förstås i termer av diskurser och det finns alltså ingen möjlighet till att ställa sig utanför diskursen.

Till en början gjorde jag en övergripande läsning av hela materialet med problematisering av normalitet och framförallt heteronormativitet hämtat från queerteoretiska perspektiv. Efter detta avgränsade jag mig till att gå in närmre på delar i utredningen (SOU 2016:11) hänförliga till kapitel 1-3 i föräldrabalken. Efter den avgränsade läsningen antecknade jag ner begrepp som var återkommande. Även fraser, eller förhållanden, som jag reagerade på, utifrån den kritiska inställning till normativitet som är grundläggande för mitt perspektiv på problemet, har nedtecknats.

Efter min läsning av materialet bestämde jag mig för att dela in analysen i två delar där den första delen analyserar utredningen och den andra propositionen.

I analyserandet av utredningen tog jag hjälp av några frågor inspirerade av Foucault (1970). Dessa är:

- Vad framstår som sanning i material?
- Vad särskiljs?
- Vad utesluts?
- På vilket sätt återupprättas/ normativitet?

För att undersöka vilka beskrivningar som får status som sanningar kan en titta på hur detta förmedlas genom texten (Bolander & Frejs, 2015). Om det inom utredningen framhålls att barn till samkönade par skulle fara illa kan en undersöka vem som säger det och hur den förmedlas. Refererar den till annan kunskap? Är det formulerat mer som en fråga eller som ett påstående? Lämnas det utrymme för några tvivel eller framställs det som om det vore en sanning? Vidare kan vikt fästas vid vilka ord som används. En ständigt återkommande fras i materialet är exempelvis ”i och med det slopade steriliseringskravet” (SOU 2016:11, s. 613) vilket avser avskaffandet av det krav på sterilisering som staten tvingade transpersoner till om de har ville få sin juridiska könstillhörighet korrigerad. Ordvalet ”slopade” menar jag framstår som ganska mild i förhållande till vad steriliseringskravet inneburit och den historiska grunden till det. Dessutom betalar staten nu ut skadestånd till transpersoner som blivit utsatta för detta övergrepp. Att steriliseringskravet då är ”slopat” kan förstås som ett slags ansvarsförskjutande, eller som ett sätt att förmildra omständigheterna.

I den andra delen av analysen tar jag sikte på ”effekterna” av görandet – skapandet - som behandlas i den första delen av analysen fast då med utgångspunkt i propositionen. Vad som avses med ”effekterna” i uppsatsen är vilka föräldraskap som blir möjliga till en följd av utredningen. Samtliga föräldraskap kommer inte behandlas utan jag kommer visa på några exempel som jag menar är särskilt intressanta att titta på i förhållande till syftet med studien. Utredningen ligger till grund för de beslut som sedan presenteras i proposition. Propositionen är det sista producerande dokumentet i lagstiftningsprocessen vilket innebär att de föräldraskap som presenteras är de slutgiltiga subjekspositionerna som blir möjliga inom den juridiska diskursen.

5.2 Etiska reflektioner

Etiska hänsynstaganden och principer är viktiga att förhålla sig till ur flera olika perspektiv där forskaren har en skyldighet att informera, inhämta samtycke ifrån samtliga personer inblandade i forskningen med respekt och konfidentialitet (Vetenskapsrådet, 2017). Då diskursanalys inte kräver några respondenter och materialet jag kommer undersöka är offentligt blir de etiska hänsynstaganden jag behöver ta i beaktning något annorlunda.

Trots att begreppen validitet och reliabilitet i dess traditionella mening kanske inte är direkt applicerbara som måtenheter på denna typ av studier så kan dessa måtenheter anpassas för att även kunna användas i studier av kvalitativ art (Bryman, 2011). Istället kan utgångspunkt tas i intern och extern reliabilitet samt intern och extern validitet. Extern reliabilitet avser i vilken mån en studie kan replikeras vilket generellt är ett vanskligt kriterium att uppfylla i kvalitativt lagd forskning. Men som nämnt ovan kommer jag i framställningen av studien vara så noggrann och transparent som möjligt för att det ska gå att upprepa det arbete jag gjort. Intern reliabilitet är i detta fall inte relevant eftersom studien enbart är genomförd av mig själv. Intern validitet kan granskas genom att undersöka om det forskaren observerat stämmer överens med de teoretiska idéer som utvecklas till en följd av observationerna. Genom att materialet som analyseras är offentligt så går det att själv studera materialet utifrån de teoretiska perspektiv jag utgått ifrån för att själv bedöma om mina representationer är valida. Då materialet är omfattande och till stor del svårtillgängligt i fråga om språk och ämne så är detta kanske lättare sagt än gjort ur ett tidsperspektiv varför i min framställning söker vara så transparent som möjligt för att läsaren själv ska få skapa sig en uppfattning om kvalitén.

Texterna som valts ut för analys är producerade av regeringen och finns tillgängliga på regeringens hemsida för samtliga personer med tillgång till internet. Då materialet är offentligt krävs inget tillstånd för att använda förarbetena som valts ut.

När en ägnar sig åt diskursanalys är inte syftet att komma fram till några generaliseringsbara eller objektiva resultat. En utgångspunkt för diskursanalytikern är just att det inte finns något att hitta ”bakom” utan att verkligheten förstås i termer av diskurser (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Syftet blir istället att arbeta med det material som en väljer genom att undersöka

tillblivelsen av betydelse, alltså skapandet av diskurser genom språket. Som forskare kan du aldrig heller ställa dig utanför diskursen och inta vad som kan förstås som en ”typisk” forskarroll där en ska förhålla sig så neutralt, objektivt och sakligt som möjligt till materialet (Bryman, 2011).

I stället för att försöka förhålla mig neutral, objektiv och saklig så försöker jag i så stor mån som möjligt vara transparent och noggrann i framställningen av studien och i största möjlighet redogöra för mitt tillvägagångssätt för att en läsare ska kunna följa just hur jag har tänkt och resonerat utifrån specifika teorier för att sedan utifrån min framställning kunna ta ställning till studiens kvalitet. Detta ligger även i linje med vetenskapsrådets uppförandekrav som ställs på forskare (Vetenskapsrådet, 2017).

Diskurser bör inte förstås som neutrala redskap där mening skapas och förmedlas utan när människor talar och skriver så är detta ofta för att åstadkomma någonting särskilt (Bryman, 2011) vilket gäller i och med författandet av denna studie. Denna studie är en del av och ett resultat av diskurser och måste därför också betraktas som en diskursiv konstruktion. Det är på grund av de teoretiska ramar och begrepp som jag utgår ifrån i studien som jag kommer fram till ett visst resultat framför ett annat. Detta skulle utifrån vissa perspektiv kunna förstås väcka frågan om relativism - hur kan jag argumentera för att den ena ståndpunkten är mer privilegierad än någon annan? Det skulle bli paradoxalt att försöka göra det utifrån en poststrukturalistisk utgångspunkt och därför tar jag återigen stöd i specifika teorier och begrepp. Diskursteori utgår ifrån att all verklighet är diskursivt konstruerad varför i princip allting kan analyseras med diskursteoretiska redskap. Det innebär inte att diskursteorin i samtliga fall är bäst lämpad för att förklara vad som helst. I fråga om kön och sexualitet kan det med fördel analyseras diskursivt men för att ta det ett steg längre och försöka förstå vad det kan tänkas innebära så vänder jag mig till genusteorier för att förklara sådant som har att göra med just kön och genus.

6 Analys

I den första delen av analysen kommer jag att fokusera på hur normalitet görs/upprepningar av normativitet (normativt genus/sexualitet). Jag kommer utgå ifrån diskursteorin antagonism för att lokalisera kamper i materialet och visa några exempel från detta.

I den andra delen av analysen presenteras ”effekterna” av görandet vilket jag här menar är de subjekspositioner/föräldraskap som blir resultatet av ”görandet” i den första delen av analysen.

6.1 Hur normalitet görs

6.1.1 Tvåsamhet

För ofrivilligt barnlösa att få tillgång till assisterad befruktning inom svensk hälso- och sjukvård finns det vissa krav som ställs på individerna som söker hjälp. Ett sådant krav är att personen antingen är gift eller sambo.

En första förutsättning för att en person ska kunna genomgå en assisterad befruktning inom svensk hälso- och sjukvård är att han eller hon är gift, registrerad partner eller sambo.

(SOU 2016:11, s. 104)

Genom att utredningen artikulerar tvåsamhet som just ett krav och så kan det förstås blir till en central del av diskursen – en norm (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). För att som subjekt kunna få tillgång till assisterad befruktning så måste samboskap eller äktenskap föreligga.

Tvåsamhet motiveras i utredningen utifrån principen om ”barnets bästa” inom vilken det anses falla inom barnets bästa att ha två rättsliga föräldrar från födsel (SOU 2016:11, s. 104).

Kravet på parförhållande har motiverats med att ett barn bör garanteras två rättsliga föräldrar som kan ge barnet ekonomisk, social och rättslig trygghet

(SOU 2016:11, s. 104)

Att ett barn bör garanteras två rättsliga föräldrar innebär inte automatiskt att det bästa för barnet är att ha två föräldrar som lever i en parrelation med varandra. Diskursivt konstrueras parförhållandet i utredningen som en sanning och som den mest eftersträvade verkligheten. Men om två personer är bättre än en person som vårdnadshavare skulle vi kunna laborera med tanken att tre föräldrar kanske hade kunnat innebära en ännu bättre ekonomisk, social och rättslig trygghet för barnet. Vilket skulle kunna leda tankarna till att det inte enbart handlar om att förse ett barn med så säkra levnadsvillkor som möjligt. Beträktat utifrån den heterosexuella matrisens logiker så är idealet för tvåsamhet två olikkönade personer som begär varandra vilket också ligger till grund för hur vi förstår vad som är bäst för barnet – äktenskapet (Butler, 1993). Äktenskapet blir den mest åtråvärda formen av tvåsamhet och framhålls som det absolut säkraste alternativet för att se till att ditt barn får två föräldrar. Äktenskapet som institution kan sägas vila på normativa antaganden om feminitet och maskulinitet där en man och en kvinna förväntas komplettera varandra (Rydström, 2005). Det finns diskurser där ett olikkönat föräldrappar framhålls som den mest önskvärda formen av föräldraskapet. Det innebär att när äktenskapet lyfts upp som den mest åtråvärda tvåsamheten så återskapas allt annat som lägre inom en slags heteronormativ hierarki.

Tvåsamhet återskapas som norm att tvåsamhet kopplas samman med ”barnets bästa”. Men även inom tvåsamheten finns det en tvåsamhet som tas för given och en som måste nämnas explicit.

Det finns olika sätt att göra tvåsamhet på, rättsligt. Mer specifikt finns tre sätt att göra tvåsamhet på.

Om två personer tillsammans vill bli föräldrar på detta sätt, bör det krävas att de är gifta, registrerade partner eller sambo.

(SOU 2016:11, s. 312)

Du kan alltså antingen vara gift, registrerad partner eller sambo och i samtliga fall då det rör sig om assisterad befruktning ska ett samtycke till den assisterade befruktningen föreligga för att föräldraskap ska kunna bekräftas för den andra personen. De olika formerna av tvåsamhet innebär olika saker. Till exempel: ett gift heterosexuellt cis-par. I en sådan tvåsamhet föreligger en så kallad faderskapspresumtion vilken innebär att inget samtycke krävs.

Undantag gäller om det finns en faderskapspresumtion och kvinnans make således per automatik ska anses som barnets far (1 kap. 1 § FB)

(SOU 2016:11, s. 355)

Faderskapspresumtionen innebär att mannen automatiskt blir far till barnet om han är gift med modern. Genom presumtionen återskapas äktenskapet som den mest åtråvärda tvåsamheten.

Med den traditionella familjekonstellationen avses här en konstellation som består av mamma, pappa och barn

(SOU 2016:11, s. 302)

Genom att referera till ”mamma, pappa och barn” som ”den traditionella familjekonstellationen” så konstrueras samtliga andra familjeformer som icke-traditionella.

Kravet på att tvåsamhet måste föreligga för att få tillgång till assisterad befruktning utmanas dock i och med att ensamstående kvinnor och män numera har tillgång till assisterad befruktning inom svensk hälso- och sjukvård. Inom ramen för utredningens uppdrag presenterades en proposition, Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor (Prop. 2014/15:127), till följd av ett delbetänkande 2015 (2015/16:SoU3) där regeringen beslutade att ensamstående kvinnor numera har rätt till assisterad befruktning.

En utgångspunkt vid tidigare överväganden om assisterad befruktning har varit att det blivande barnet ska ha två rättsliga föräldrar från födseln. Samhälleliga normer och värderingar om föräldraskap och familj har dock förändrats över tid. Familjer kan numera se ut på olika sätt och många barn växer i dag upp i andra familjekonstellationer än den traditionella kärnfamiljen.

(SOU 2016:11, s. 231)

En diskursiv kamp kan således ha förstått pågått mellan två tidigare motstridiga diskurser. Denna antagonism kan förstås ha lösts upp genom artikulerandet av en annan ordning där

praktiken ”assisterad befruktning” gjorts tillgänglig även för subjekt som *inte* ingår i en kärleksrelation med en annan person. Det innebär att det numera existerar en ny subjekt-position som ensamstående förälder. Att subjektpositionen och således handlingsutrymmet existerar och kan antas av ett subjekt innebär nödvändigtvis att det är ett beteende som faller inom ramen för vad som förstås som ”normalt” och ”rätt” form av heterosexuellt beteende – oberoende om kvinnan är heterosexuell eller inte.

Tvåsamhet utgör dock fortfarande en norm i fråga om föräldraskap eftersom i samtliga andra fall där en kvinna föder barn, förutom då det fastställts att kvinnan är ensamstående, ska alltid ett faderskap eller föräldraskap fastställas. Tvåsamhet kan inom den juridiska diskursen (vilken förarbetena är en del av) förstås ha en hegemonisk status och på ett sätt vara beroende av det som framställs som avvikande för att upprätthålla den hegemoniska statusen och fortsatt uppfattas som meningsfull (Butler, 1993).

6.1.2 Vägarna till föräldraskap

Vägarna till föräldraskap utgör en central del av utredningen och kan förstås som en del i hur föräldraskapet görs och konstrueras. Beroende på vilken av dessa vägar till föräldraskap en person kan få tillgång till så återskapas normalitet inom diskursen på olika sätt.

Vilken väg till föräldraskap som blir aktuell beror på vilka kroppar och könsceller det rör sig om samt deras funktion.

Tanken bakom regleringen om assisterad befruktning är att ofrivilligt barnlösa ska få samhällets hjälp att bli föräldrar

(SOU 2016:11, s. 323)

Ofrivilligt barnlösa konstrueras som avvikande och som en grupp i behov av hjälp från staten att kunna skaffa barn. Återigen så är detta någonting som framhålls som en enda möjligheten trots att till exempel samkönade par varit föräldrar långt innan de blev erkända av den svenska staten. Det har dock inte varit med statens hjälp vilket inom den rättsliga diskursen inte framstår som ett möjligt alternativ.

Tidigare så har ett krav vid assisterad befruktning varit att det ska finnas en genetisk koppling mellan barnet och minst en av föräldrarna (SOU 2016:11, s. 287). Utredningen har i uppdrag att ta ställning till om regleringen fortsättningsvis ska se ut så. Utifrån ett diskursteoretiskt perspektiv kan en antagonism sägas föreligga.

Ett tillåtande av behandlingar med enbart donerade könsceller förutsätter att riskerna med förfarandet, framförallt de psykosociala riskerna för det blivande barnet, kan anses godtagbara.

(SOU 2016:11, s. 313)

Avsaknaden av genetisk koppling artikuleras som någonting förenat med risk för det blivande barnet i och med att frågan rör huruvida dessa risker kan anses ”godtagbara”. En slags antagonism föreligger i och med att det är två skilda betydelse av vad som kan förstås som det rätta att göra. Artikulationen skulle kunna tänkas hämta kraft från biologiska diskurser där den genetiska koppling mellan barn och föräldrar historiskt gjorts gällande som viktig. I utredningen så framhålls dock, efter att ha undersökt forskning rörande adoption och behandling med donerade könsceller, att kravet trots allt kan avskaffas (SOU 2016:11, s. 313.).

Intressant blir hur föreställningen om ”biologi” ändå görs relevant genom att det uttryckligen hänvisas till.

Uttrycket biologisk koppling används om den koppling som uppkommer mellan en kvinna och ett barn till följd av att kvinnan bär och föder barnet. Den[na] senare koppling uppkommer oavsett om man vid en befruktning utanför kroppen har använt den mottagande kvinnans eget ägg eller ett donerat ägg.

(SOU, 2016:11, s. 297)

Om en kvinna föder ett barn som har tillkommit genom en befruktning utanför kroppen med enbart donerade könsceller, ska hon anses som barnets mor.

(SOU, 2016:11, s. 355)

Den som föder ett barn betraktas mer eller mindre fortfarande som en biologisk förälder trots att det inte är personen inte bidragit med sina egna könsceller och således inte har en faktiskt genetisk koppling till barnet. Med hänvisning till mater est-regeln så är det den kvinna (eller man) som fött barnet som förstås som barnets moder. Här återskapas det moderskap där en kvinna bär och föder ett barn som det mest eftersträvarsvärda och som viktigare än den ”faktiska” genetiska kopplingen mellan barn och moder. I fall där det rör faderskap värderas det genetiska faderskapet högt och genom läsning av kapitel 1 -3 i Föräldrabalken framstår det som mycket viktigt att fastställa just faderskap.

Ytterligare ett presenterat argument som jag vill mena kan förstås som ett exempel på hur olika typer av normativitet försöker återskapas utifrån det sätt som kan tänkas vara mest lättillgängligt följer nedan.

Ett tredje argument handlar om kvinnliga samkönade par. Ett tillåtande av förfarandet skulle för dessa par kunna innebära att barnet får en biologisk koppling till båda föräldrarna. Barnet skulle kunna få en genetisk koppling till den förälder vars ägg används vid behandlingen och en biologisk koppling till den förälder som bär och föder barnet. Förekomsten av en biologisk koppling till båda föräldrarna kan enligt vissa förespråkare vara positivt för såväl föräldrarna som barnet.

(SOU 2016:11, s. 301)

Ett kvinnligt samkönat par kan förstås som redan avvikande i fråga om sexualitet men här öppnas en chans upp för en ny slags normativitet. I fråga om assisterad befruktning med helt donerade ägg så framhålls att detta skulle kunna gynna samkönade kvinnliga par då barnet skulle få en biologisk koppling till båda föräldrarna om den ena kvinnan donerar ägg till den kvinnan som ska föda barnet. Det framstår som paradoxalt att argumentera för att ett barn ska ha "biologisk" koppling till båda föräldrarna när ställning ska tas till huruvida den genetiska kopplingen mellan minst en av föräldrarna ska avskaffas. Genom artikulerande så hämtar argumentet om "biologisk" koppling kraft från diskurser där denna koppling förstås som viktig. Allt referera till den som någonting eftersträvansvärt innebär att avsaknaden av genetisk koppling konstrueras i relation till det – och på så sätt kan det förstås som mindre önskvärt i förhållande till normen.

Den av föräldrarna som ej fött barnet erhåller inget förutsatt föräldraskap såvida inte faderskapspresumtionen ska gälla, vilket återigen premierar det hetero-sexuella äktenskapet som den främsta vägen till föräldraskap. Presumtionen gäller endast när en cis-man är gift med en cis-kvinna som föder barnet vilket kan förstås utifrån att olikkönade gifta cis-personer befinner sig långt upp i heteronormativitetens hierarki (Butler, 1993).

Vägarna till föräldraskapet kanske har denna centrala roll eftersom det kan förstås finnas en väg som är mer rätt – mer normativt. Den typen av reproduktion som inte behöver nämnas, det heterosexuella cis-paret som kan få barn genom ett reproduktivt samlag utan hjälpmedel (Butler, 1993). Genom att det finns en norm kring vad som förstås som normalt och att det redan är artikulerat att dessa blivande föräldrar faller utanför normen och är i behov av statens hjälp så upprätthålls och reproduceras dessa föreställningar om, en "naturlig" väg till föräldraskap och en "assisterad"- genom att det avvikande alltid skapas i relation till vad som förstås som "normalt". Alla föräldraskap som framhålls inom utredningen och behandlas är på något sätt avvikande i och med att de måste nämnas – synliggöras. Normen behöver inte nämnas för den är uppenbar och outtalad.

6.1.3 Könstillhörighet som något annat än kön

I inledningen till kapitlet som berör föräldraskap vid ändrad könstillhörighet i utredningen skrivs det att vad som kommer att uppmärksammas är begränsat till sådana bestämmelser som det finns tillämpningsproblem kring. Det vill säga att den nuvarande lagstiftningen inte effektivt går att applicera på de personer som ändrat juridisk könstillhörighet. Utredningen ska också uppmärksamma huruvida de förslag som lämnas som lösningar leder till att fler följdändringar krävs i lagtexten.

Regeringen konstaterade att den föräldraskapsrättsliga regleringen inte är direkt anpassad efter samtliga situationer som kan uppkomma i och med det slopade steriliseringskravet.

(SOU 2016:11, s. 578)

Exempel på situationer som kan uppkomma vilka framhålls i utredningen är till exempel hur en man som föder ett barn eller en kvinna som bidrar med spermier till ett barn ska benämnas.

Ett barn kan alltså tillkomma med spermier från en kvinna.

(SOU 2016:11, s. 585)

Genom att i utredningen artikulera det som är avvikande – att ett barn kan tillkomma med spermier från en kvinna - förändras vad som går att tänka inom diskursen vid en given tid. Artikulationen leder till att detta numera är en möjlig praktik och en del av diskursen. Tidigare har tecknet, och subjektet, *kvinna* sammankopplats med praktiken att föda barn och således har spermier inte kunnat komma ifrån en kvinna eftersom det tidigare varit krav på sterilisering för att få lov att ändra juridisk könstillhörighet. Utifrån den heterosexuella matrisens logiker (Butler, 1993) kan det explicita nämnandet av att spermier numera kan komma ifrån en kvinna förstås som ett synliggörande av det avvikande från normen. För att iscensätta kvinna på ”rätt” sätt behöver ”rätt” kropp kunna uppvisas, det vill säga en kvinnligt kodad kropp som kan bära och föda ett barn. En betydelse som tidigare har befunnit sig i det diskursiva fältet – att en kvinna kan bidra med spermier - har genom att artikuleras nu blivit en möjlighet inom diskursen.

Vid avskaffandet av steriliseringskravet framhöll regeringen att det är den förvärvade könstillhörigheten som ska vara den som avgör den enskildes rättigheter och skyldigheter i de situationer som könet kan anses ha betydelse som tillexempel i fråga om föräldraskap (s. 588, SOU 2016:11).

I de fall ett barn föds efter att någon av, eller båda, föräldrarna har ändrat könstillhörighet, bör föräldraskapet för båda föräldrarna betecknas och registreras på ett sätt som avspeglar respektive förälders rättsliga könstillhörighet. Föräldrarna bör samtidigt i princip ha samma rättigheter, förmåner och skyldigheter som de hade haft om de fått barn innan de ändrat könstillhörighet.

(SOU 2016:11, s. 601,)

Det är alltså den enskildes förvärvade könstillhörighet som ska ligga till grund för den föräldraskapsrättsliga beteckningen. En registrering av en man som mor förstås som en ohållbar situation och anses stå i strid med individens rätt till att få sin könsidentitet erkänd (SOU, 2016:11, s. 601). Detta kan förstås som en antagonism uppstår mellan å ena sidan könsidentiteten och å andra sidan tanken om ett så kallat. ”biologiskt” kön. Genom att göra gällande att en registrering av en man som mor inte är hållbar så utesluts den möjligheten från diskursen – och det antagonistiska förhållandet kan förstås som tillfälligt löst. Genom att de tillgängliga subjekspositioner i diskursen är mor/kvinna och far/man och den heterosexuella matrisens logiker gör gällande att du måste identifiera dig med en av dessa så försöker normalitet återupprättas genom att befästa vad en mor och far innebär – och vad de inte kan innebära. En mor kan inte vara en man och en far kan inte vara kvinna. På så sätt konstrueras vad som förstås som normal genom vad det inte är (Butler, 1993).

Föräldrarna ska däremot omfattas av de rättigheter och skyldigheter som en cis-person omfattas av i motsvarande situation. En man som föder barn ska alltså omfattas av den reglering som gäller för en mor. Det kan förstås som att transpersoners föräldraskap alltid kommer att förstås genom en hänvisning till cis-personers föräldraskap – de ”naturliga” föräldrarna.

I utredningen när en person som ändrat sin juridiska könstillhörighet ska omtalas så görs detta genom beteckningarna MtK (Man till kvinna) och KtM (Kvinna till man).

De problem som nyss nämnts i fråga om **KtM** aktualiseras inte här.

(SOU 2016:11, s. 608)

Som exempel på tillämpningsproblem kan nämnas att Skatteverket har registrerat en födande **KtM** som barnets mor.

(SOU 2016:11, s. 42)

Detta sätt att benämna transpersoner på upprepas genomgående i hela utredningen vilket kan förstås som att det görs gällande att det inte rör sig om några vanliga kvinnor och män, det vill säga cis-personer. Det blir på ett sätt att inte erkänna transpersoners kön genom att i själva beteckningen skilja på ett preexisterande ”biologiskt” kön (det tilldelade) ifrån ett kön som du blir - ett ”socialt” kön. Dessa beteckningar ställs mot varandra i materialet – när det talas om ”biologiska” kvinnor så skrivs bara kvinnor – förutom på några få ställen i kapitlet. Huruvida personer som ändrat juridisk könstillhörighet är cis skrivs ut i vissa fall och sen så talas det om MtK och KtM. Här görs den uppdelning mellan kön och genus som Butler (1993) menar är ohållbar eftersom det inte går att skilja dem båda åt. Både kön och genus är socialt konstruerade kategorier som rymmer normativa antaganden om kroppen och psyket. Att en man förväntas ha en kropp med penis är inte mer riktigt än en man med vagina – eftersom hela kategorin kön är konstruerad och inte på långa vägar så stabil som den många gånger verkar. Denna dikotomi mellan vad som är ”kvinnligt” och ”manligt” är i själva verket föränderliga normer som genom det ständiga uppreparandet och iscensättandet förstås som naturliga.

Med mottagare avses det par eller den ensamstående kvinna som ska genomgå en assisterad befruktning.

(SOU 2016:11, s. 295)

På flera ställen i utredningen där det refereras till de subjekt som har möjlighet att tillgå en viss väg till föräldraskap så framhålls att det är ett par eller en ensamstående kvinna som kan genomgå assisterad befruktning. Detta trots att även män som kan bära och föda barn också har tillgång till den typen av assisterad befruktning. Det kan förstås som ett osynliggörande av de män som kan föda barn. Eftersom en gravid man inte faller inom ramen för normen och tidigare inte kunnat få tillgång till assisterad befruktning så måste det explicit nämnas för att det ska vara en möjlighet inom diskursen. Annars framhålls det enbart som ett undantag (Butler, 1993).

6.2 Effekterna av föräldraskapet

I propositionen förmedlas resultatet av utredningen och regleringen blir till lagstiftning. Till en följd av utredandet så har ett antal nya subjekspositioner skapats inom den juridiska diskursen. Dessa kommer beskrivas nedan. Beskrivningarna av effekterna, i form av olika subjekspositioner, kommer att inledas med ett citat respektive där exempel på föräldraskapet kommer till uttryck.

6.2.1 Den gravida mannen – Far

En man som föder barn ska anses som far till barnet, men omfattas av det som i andra kapitel i föräldraskapsbalken och andra författningar anges om mor och moderskap.

(Prop. 2017/18:155, s. 55)

En man som föder ett barn ska benämnas som far men omfattas av regler som gäller för en mor. Det är den förvärvade könstillhörigheten som avgör den föräldraskapsrättsliga beteckningen. Inom den juridiska diskursen har betydelsen av ”far” förändrats till en följd av de diskursiva kamper som skett. En far kan nu mera bära och föda ett barn. Det innebär att när kategorin är skapad – benämnd – och befäst så finns det nu möjlighet att börja sortera individer efter dessa kategoriseringar.

I och med subjekspositionen följer tillgång till nya diskursiva praktiker. Subjeks-positionen ”far” kan numera bli ensamstående far genom assisterad befruktning med helt eller delvis donerade könsceller. En man som ändrat juridisk köns-tillhörighet kan också bli far genom assisterad befruktning eller genom att samtycka till assisterad befruktning av sin maka eller sambo.

6.2.2 Ändrad könstillhörighet

Den reglering som blir aktuell när någon av personerna i en tvåsamhet ändrat den juridiska könstillhörigheten återfinns särskilt från den reglering som omfattar cis-personers i föräldraskapsbalken. "10 § Om en man föder ett barn gäller 11–14 §§." (Prop. 2017/18:155, s. 69). Till följd av den föreslagna regleringen som kommer befastas i lagtext förstås (betydelsen av) faderskap som någonting annat än en cis-mans faderskap. För att kunna reglera föräldraskapet för en transperson så måste det vara känt att det är just en transperson.

6.2.3 En kvinna som bidrar med sina spermier - Mor

En kvinna som bidrar med sina spermier till ett barns tillkomst, eller som har samtyckt till en assisterad befruktning av sin make eller sambo, ska anses som mor till barnet, men omfattas av det som i andra kapitel i föräldraskapsbalken och andra författningar anges om far och faderskap

(Prop. 2017/18:155, s. 55)

En kvinna som bidrar med spermier till ett barn kommer att benämnas som mor men omfattas av de regler som gäller för en man. En juridisk kvinna med spermier är en person som ändrat sin juridiska könstillhörighet och därför är det alltid den förvärvade könsidentiteten som avgör föräldraskapsbeteckningen. Tidigare har idén om en kvinna med spermier befunnit sig i det diskursiva fältet men finns nu som en tillgänglig subjektposition inom diskursen.

En kvinna med spermier kan bli mor genom att bidra med spermier vid assisterad befruktning, eller genom samtycke av assisterad befruktning med donerade könsceller. En kvinna med spermier kan också välja att bli donator men då ska inget faderskap fastställas för kvinnan. Likt fallet med den gravida mannen särskiljs den regleringen som gäller för kvinnor med spermier från den föräldraskapsrättsliga regleringen som cis-personer omfattas av.

6.2.4. Den icke-havande cis-kvinnan i en samkönad relation – Föräldern

Reglerna om faderskap och föräldraskap efter assisterad befruktning i utlandet eller i egen regi ska vara desamma för olikkönade och samkönade par.

(Prop. 2017/18:155, s. 51)

En lesbisk cis-kvinna som samtycker till assisterad befruktning av sin partner benämns förälder. Ett resultat av utredningen är att ett föräldraskap numera även kan fastställas om ett barn tillkommit genom samtycke till assisterad befruktning i utlandet förutsatt att det genomförts på en, av Sverige, godkänd vårdinrättning. Tidigare har inte samtycke utgjort en giltig grund för

föräldraskap för den förälder som inte fött barnet trots att faderskap för den man som inte är genetisk far till ett barn kunnat fastställas.

6.2.5 Någon av personerna i tvåsamhet ändrat könstillhörighet – Mor Far

Faderskap eller moderskap för den som inte har fött barnet ska fastställas genom bekräftelse eller dom.

(Prop. 2017/18:155, s. 55)

Enligt regeringen bör den föräldraskapsrättsliga regleringen, när någon av eller båda föräldrarna har ändrat könstillhörighet, utgå från den könstillhörighet som framgår av folkbokföringen.

(Prop. 2017/18:155, s. 57)

I samtliga tvåsamheter där en av personerna har ändrat sin juridiska könstillhörighet kommer könstillhörigheten alltid avgöra den föräldraskaps-rättsliga beteckningen. Består tvåsamheten av en cis-kvinna och en transman och det är mannen som föder barnet så kommer cis-kvinnan erhålla ett moderskap – trots att hon inte fött barnet. Mater est regeln gäller alltså inte i dessa fall. I ett fall där två ciskvinnor skaffar barn tillsammans så kan det aldrig blir två mödrar utan den icke födande kvinnan kan endast erhålla ett föräldraskap. Det kan förstås som att dessa familjekonstellationer konstrueras i motsats till cis-personers

6.2.6 Den heterosexuella cis-kvinnan – Mor

Moderskapet erhålls genom att den kvinna som föder ett barn blir moder automatiskt, genom principen *mater semper certa est (mater est)*, i och med att hon föder barnet och på så sätt kvalificeras som subjektet moder. Principen *mater est*, som gör gällande att den som föder ett barn ska anses vara barnets moder, är en oskriven princip vilket innebär att den inte finns formulerad som lagtext tillskillnad från fastställande av faderskap. En norm eller en regel som framstår som självklar till den graden att det inte behöver formuleras i lagtext kan förstås som en ”sanning” inom diskursen.

Sedan 2003 är assisterad befruktning utanför kroppen med donerade ägg tillåtet vilket innebär att ett donerat ägg från en annan kvinna befruktas för att sedan föras in i den kvinna som ska/vill bli moder (SOU 2016:11). I samband med detta så togs frågan om hur moderskapet skulle regleras rättsligt upp då det då saknades bestämmelser i fall där en kvinna inte är genetisk moder till det barn hon föder. Det beslutades om att samma princip gäller i fall med assisterad befruktning med donerade ägg men det beslutades också om att det skulle (befästas särskilt i lagen) regleras i lagen:

Av detta lagrum (7 §) följer att det är den kvinna som föder barnet som i rättsligt hänseende ska betraktas som barnets mor. En äggdonator, dvs. ett barns genetiska mor, ska alltså inte betraktas som ett barns rättsliga mor.

(SOU 2016:11, s. 117)

Att den kvinna som föder ett barn ska anses som barnets moder gäller även i fall då ett barn tillkommer med en annan kvinnas ägg. Skillnaden ligger i att det regleras i lagtexten tillskillnad från ett moderskap som inte följer av assisterad befruktning med donerade könsceller. Reglerandet kan förstås som ett sätt att peka ut moderskapet som följer av assisterad befruktning som något annorlunda än det moderskapet som inom diskursen har status som naturligt och normalt i och med att det inte behöver nämnas (Butler, 1993).

En person som donerat sina ägg till en annan kvinna och således är barnets genetiska mor kan inom denna diskurs aldrig göra anspråk på ett moderskap då den betydelsen utesluts från diskursen. Ett moderskap för en cis-kvinna som föder ett barn – oberoende om det är med kvinnans egna ägg eller donerade – följer inom den rättsliga diskursen alltid av födandet av barnet. Detta skiljer sig från hur ett faderskap regleras i fråga om donerade spermier.

7 Diskussion

Här följer en diskussion där studiens resultat diskuteras i förhållande till syftet och frågeställningarna. I studien har jag undersökt hur föräldraskap konstrueras diskursivt med utgångspunkt i återskapandet av kön, genus och sexualitet vilket jag här kommer försöka inordna i en bredare kontext.

7.1 Kunskapsbidrag

Pedagogik är i grunden en tvärvetenskaplig disciplin och pedagogiken som vetenskaplig disciplin kan sägas utveckla kunskaper om de processer i samhället genom vilka människor formas och blir till som subjekt i olika sociala, kulturella och institutionella kontext. Familjen kan förstås vara en sådan kontext.

Genom att, som i mitt fall, anlägga ett genuspedagogiskt perspektiv på material som traditionellt inte studerats av just pedagoger, då pedagogiken ofta förknippats med framförallt skola och utbildning, kan vi expandera förståelsen för hur vi fostras och lär oss även utanför utbildningssammanhang. Familjen är ett exempel på flera sådana sammanhang där lärande sker utanför utbildnings-sammanhang. Familjen kan förstås som den första institutionen ett barn kommer i kontakt med varigenom alla nödvändig kunskap måste läras in från grunden.

Den kunskap som produceras i utredningen ligger till grund för hur olika familje-konstellationer kan se ut, hur deras status ser ut i samhället, hur dessa familjemedlemmar kommer bli behandlade av myndigheter med flera samt hur normerna kring dem kommer att se ut. Andra

fenomen än just de skol- och utbildningsmässiga kan också vara i behov av att studeras ur ett pedagogiskt perspektiv för att det är häri människor skapas. Det sätt på vilket vi hela tiden ska iscensätta kön, genus och sexualitet – processen *att göra* kön, genus och sexualitet – är något vi ständigt lär oss. Vi lär oss det genom alla möjliga praktiker. Det är något vi också lär oss genom vad lagstiftning tillåter och inte tillåter. Det är därför det är viktigt att studera även de processer vilka ligger till grund för lagstiftningen ur ett pedagogiskt perspektiv. Kön och genus är så fundamentalt grundläggande och samtidigt övergripande kategorier. Det är inetsat i varje del av samhället och därmed viktigt att uppmärksamma. Ifråga om den här utredningen, vilken jag valt att undersöka, träder nya subjektpositioner in på "arenan". *Så vitt jag vet* har inga studier gjorts på detta och vad jag vill bidra med är att visa på ett queert perspektiv på en utredning som berör queera personer.

7.2 Reflektioner och slutsatser

Syftet med uppsatsen har varit att svara på frågorna 'hur föräldraskap konstrueras diskursivt (i förarbeten till lagstiftning)?' samt 'hur återskapas genus och sexualitet i konstruerandet av föräldraskap (i förarbeten till lagstiftning)?' För att kunna svara på hur konstruerandet och återskapandet i konstruerandet av föräldraskap respektive kön och genus måste sambandet frågorna emellan diskuteras.

7.2.1 Återskapande av normalitet

Konstruerandet av föräldraskap kräver återskapandet av normativ femininitet och maskulinitet, och femininitet och maskulinitet kräver i sin tur återskapandet av normativt föräldraskap för att upprätthålla sin normativa status. I utredningen återskapas normativiteten på olika sätt beroende på hur normativitet kan tänkas iscensättas mest "rätt". Alltså vad som kan tänkas bli den mest lyckade upprepningen. Exempelvis får den icke-havande kvinnan i ett samkönat cis-par ett *föräldraskap* som skrivs fram (artikuleras) som ett föräldraskap *istället* för ett faderskap i utredningen.

Föräldraskap som diskursiv praktik kan sägas förkroppsliga normer och ideal som finns kring genus och sexualitet och det kan förstås som en oundviklig praktik om du i Sverige vill bli förälder (för att bli till som subjekt måste du underkasta dig diskursen – låta dig interPELLERAS). Detta innebär dock inte att de diskurserna eller praktikerna är helt determinerade för subjekten ifråga. I fallet med två samkönade kvinnor finns inget som säger att kvinnan inte är en mor utanför den rättsliga diskursen (Butler, 1993). Problematiken ligger i hur det institutionaliseras genom exempelvis lagstiftningsprocesser, som de här utredda, där normerna hela tiden osynliggörs och förstärks som avvikande. Det hela leder till att medborgare har olika rättigheter ifråga om föräldraskap och familjebildning, med utgångspunkt i kön och sexualitet.

Kön konstrueras som annorlunda än könstillhörighet (genus). Återskapandet av genus görs bland annat genom att framställa könstillhörighet som något möjligt att åtskilja från det så

kallade ”biologiska” könet som tilldelas vid födseln. Detta återskapande görs genom särskiljande vilket kan förstås vara en diskursiv logik för att fixera en betydelse vid en given tid i diskursen så diskursen kan förstås som tillsluten. Det är för att hålla isär meningen så att det därmed ska gå att hålla isär subjekten från varandra. En person som ändrat juridisk könstillhörighet hänvisas till som just en person som ändrat juridiskt kön, och förknippas därmed med sitt ”tidigare” kön.

Ett annat sätt genus och sexualitet återskapas på i utredningen är genom den heterosexuella matrisen varigenom subjekten blir till i förhållande till *de andra* - det avvikande. Subjekten skapas alltså utifrån vad de *inte* är. Till exempel konstrueras och förstås den icke-havande kvinnan, föräldern, i relation till vad hon inte är. Hon är inte en mor eftersom hon inte föder barnet och hon är inte heller en far eftersom att kunna vara far kräver att du är man – och en kvinna skapas ju i relation till vad hon inte är – alltså inte en man. Och eftersom utgångspunkten i en tvåsamhet är två *olikkönade* personer som begär varandra kan tvåsamheten aldrig nå upp till normen eller idealet. Därmed framställs den icke-födande kvinnan som något helt annat – något väsensskilt – från både mor och far.

På ett diskursivt plan konstrueras olika föräldraskap med grund i kategorier som kön, genus och sexualitet. Utredningen kom fram till att föräldraskapet för personer som ändrat juridisk könstillhörighet ska särregleras från cis-personers föräldraskap vilket också regeringen tillstyrker. Lagstiftningen som berör dessa personer återfinns i skilda paragrafer. Genom att det i diskursen skapas en sådan tydlig gränsdragning leder till att det kommer upprepas, vilket innebär att det kommer bli inneboende olika för olika subjekt. En person som ändrat juridisk könstillhörighet som vill bli förälder måste underkasta sig diskursen för att bli erkänd som ett subjekt. På så sätt leder utredandet till åtskillnader för att kunna dela upp och kategorisera medborgare vilket därefter kan ligga till grund för styrning och myndighetsutövning.

7.2.2 ”Modernare regler”

Ett övergripande syfte med utredning som ligger till grund för lagstiftning var att åstadkomma modernare lagstiftning. I och med att samhället förändrats till följd av bland annat globalisering är det idag lättare att i utlandet kunna få tillgång till praktiker som inte ryms inom diskursen i Sverige. Kan vi nu för tiden inte få det vi behöver här, i Sverige, gör vi det någon annanstans. Staten är inte längre ett hinder för individen (eller kanske konsumenten) att söka det som önskas. Förslaget om ”modernare” reglering kan förstås som ett svar på den utvecklingen. På flera ställen känns det dock som om det under ytan är en förändring för att åstadkomma reglering och styrning av individer. Förvisso får individerna rättigheter men detta på bekostnad av att individerna måste rätta sig efter systemet. För att kunna bli ett subjekt måste du bli det på diskursens premisser. Assisterad befruktning tillåts under andra förutsättningar i andra länder, såsom att du kan ha en anonym donator vilket inte är möjligt i Sverige. I Sverige anses det däremot viktigt att kunna få reda på sina genetiska föräldrar. Ett fastställande av faderskap för den genetiska fadern eller modern vid en spermiedonation är inte heller uteslutet i Sverige. Vad som ska tas i beaktning är att det inte är alla individer som har möjlighet att välja att *inte*

underkasta sig diskursen här, eftersom det är en kostsam process att åka utomlands för assisterad befruktning. Det är därmed långt ifrån alla som har möjlighet att ställa sig utanför diskursen för att erhålla ett föräldraskap.

7.2.3 Sveriges självbild

Utredningar, som ska förstås som långvarig stadsplanering, kan inom en global diskurs förstås som ett mått på Sveriges arbete i att vara ett mer jämställt och modernt land. Utredningen kan sättas i perspektiv där utredningen blir som ett mått på hur jämställt eller progressivt Sverige är. Det blir en del av Sveriges självbild. Likt hur Börjesson, Palmblad och Wahl talar om en slags framstegs-historia, där Sverige uppmålar sina förändringar som naturligt framåtsträvande, kan utredningen förstås som den nästan framgångssaga som berättades när steriliseringskravet ”slopades” och klivet därmed mot en mer human identitets-politik kan här föreställas en berättelse om hur generös den Svenska staten är med sin syn på föräldraskapet. Utredningen kan sättas i en kontext där den utgör ett led i den modernistiska drömmen om det progressiva och jämställda Sverige.

9 Referenslista

- Alm, E. (2006). *"Ett emballage för inälvor och emotioner": föreställningar om kroppen i statliga utredningar från 1960- & 1970-talen*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2006. Göteborg.
- Ambjörnsson, F. (2004). *I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Diss. Stockholm: Univ., 2004. Stockholm.
- Bergstrom-Lynch, C. (2015). *Lesbians, gays, and bisexuals becoming parents or remaining childfree: confronting social inequalities*. Lanham, Maryland: Lexington Books.
- Bladini, M. (2013). *I objektivitetens sken: en kritisk granskning av objektivitetsideal, objektivitetsanspråk och legitimeringsstrategier i diskurser om dömande i brottmål*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2013. Göteborg.
- Boréus (red.). (2015). *Handbok i kvalitativa metoder*. (2., [utök. och aktualiserade] uppl.) Stockholm: Liber.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. (2., [rev.] uppl.) Malmö: Liber.
- Börjesson, M., Palmblad, E. & Wahl, T. (2005). *I skötsamhetens utmarker: berättelser om välfärdsstatens sociala optik*. Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion
- Edenheim, S. (2005). *Begärets lagar: moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2005. Eslöv.
- Eisenstein, Z.R. (1988). *The female body and the law*. Berkeley: University of California Press.
- Fejes, A. & Thornberg, R. (red.) (2015). *Handbok i kvalitativ analys*. (2., utök. uppl.) Stockholm: Liber.
- Foucault, M. (1993). *Diskursens ordning: installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Stockholm: Stehag.
- Hammer, B. (1988). Om pedagogiska problem och forskningsmetoder. I: L. Lindberg & B. Berge (Red.) *Pedagogik som vetenskap – vetenskap som pedagogik*. Lund: Studentlitteratur.

Kulick, D. (1996). Queer Theory: vad är det och vad är det bra för?. *Lambda nordica*. (1996) (2):3/4, .5-22).

lagen.nu (2018) Analogisk tillämpning. Hämtad 2018-05-28 från https://lagen.nu/begrepp/Analogisk_lag%C3%A4mpning

Malmquist, A. Zetterqvist N. K. (2008). Diskursiv diskriminering av regnbågsfamiljer: En analys av argument mot likställande av homo- och heterosexuellas föräldraskap. *Socialvetenskaplig tidsskrift*, 15(3-4), 315- 33.

Martinsson, L., Griffin, G. & Giritli Nygren, K. (red.) (2016). *Challenging the myth of gender equality in Sweden*. Bristol: Policy Press.

Paechter, C. (2007). *Being Boys; Being Girls: Learning Masculinities And Femininities.*: McGraw-Hill Education

Paechter, C. (1998) *Educating the Other: Gender, Power and Schooling*. Ambingdon: RoutledgeFalmer.

Ryan Flood, R (red.). (2005). Lesbiskt föräldraskap i Sverige och på Irland. I Kulick (Red.), *Queersverige*. Stockholm: Natur och Kultur.

Rydström, J. (red.) (2005). Tvåsamhetens brunn: Registrerat partnerskap i Norden. I Kulick (Red.), *Queersverige*. Stockholm: Natur och Kultur.

Stormhøj, C. (2003). Queering the family: critical reflections on state-regulated heteronormativity in the scandinavian countries. *Lambda Nordica: Tidskrift om homosexualitet*, (1-2), 38-56.

Transformering. (2007). Hämtad 2018-05-23 <http://www.transformering.se/>

Vetenskapsrådet (2017). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Westberg, Gustav (2016). *Legitimerade föräldraskap 1870-2010: en diskurshistorisk undersökning*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet, 2016

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Zanderin, L. & Staaf, A. (2010). *Rätt och rättssystem: en introduktion för professionsutbildningar*. (1. uppl.) Malmö: Liber.

Zetterqvist Nelson, K. (2006). Att vara pappa i homofamiljer: berättelser om barn, mammor och familjeliv. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 1(13), 66-86.

Offentligt tryck:

SOU 2016:11. Utredningen om utökade möjligheter till behandling av ofrivillig barnlöshet: Olika vägar till föräldraskap.

SOU 2015/16:SoU3. Socialutskottets betänkande: Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor

SFS 1949:381. Föräldrabalken. Justitiedepartementet L2

Prop. 2017/18:155. Modernare regler om assisterad befruktning och föräldraskap. Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/4950e9/contentassets/428b06fbb3384045b13b281228b5216d/modernare-regler-om-assisterad-befruktning-och-foraldraskap-prop.-201718155>

Prop. 2014/15:127. Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor. Tillgänglig: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/assisterad-befruktning-for-ensamstaende-kvinnor_H203127